

PIOTR JASKÓŁA

HISTORYCZNO-TEOLOGICZNE PODSTAWY OTWARCIA KOŚCIOŁA ANGLIKAŃSKIEGO NA DIALOG EKUMENICZNY

Chrześcijaństwo na Wyspach Brytyjskich swymi początkami sięga okresu panowania Rzymian nad Brytanią. Już u Tertuliana i Orygenesusa są wzmianki o chrześcijanach Brytanii. Św. Alban czczony jako pierwszy chrześcijański męczennik brytyjski poniósł śmierć za wiarę ok. 287 roku. Pewnym jest też, że biskupi tych ziem uczestniczyli w Synodzie w Arles w 314 roku. W pierwszej połowie V wieku Kościół angielski aktywnie włączył się w spory na temat łaski, broniąc Pelagiusza, który pochodził z Brytanii. W drugiej połowie V wieku w okresie podbojów dzisiejszej Anglii przez germańskie ludy Angłów, Sasów i Jutów chrześcijaństwo prawie zupełnie zostało wyparte. Nowy etap chrystianizacji zaczął się wraz z przybyciem na przełomie roku 595/96 czterdziestoosobowej misji wysłanej przez papieża Grzegorza Wielkiego, na której czele stał Augustyn – przeor klasztoru św. Andrzeja w Rzymie. W 597 roku nawrócili oni króla Kentu Etelberta i Augustyn mógł założyć stolicę biskupią w Cantaurii (Canterbury), sam zostając pierwszym biskupem. Od Synodu w Whitby (664), gdzie doszło do pojednania Kościoła założonego przez Augustyna z nie mającymi dotychczas łączności z Rzymem resztkami chrześcijaństwa celtyckiego, Kościół angielski pozostawał aż do czasów Henryka VIII integralną częścią Kościoła powszechnego.

1. Geneza i rozwój Kościoła anglikańskiego

Kościół anglikański, mimo że powstał w okresie Reformacji XVI wieku, w świadomości swoich wiernych nigdy nie uważał się za wyznanie protestanckie. Oprócz nurtu reformacyjnego istniało w nim zawsze świadome dążenie do utrzymania ciągłości z *Ecclesia Anglicana* założoną przez św. Augustyna z Canterbury¹

¹ Potwierdzają to słowa anglikańskiego biskupa: „Analican Church and Anglicanism is part of the universal, holy, catholic and apostolic Church and therefore can have no other founder than Christ himself”. M. MARSHALL, *The Anglican Church Today and Tomorrow*, London 1984, 36. Zob. A. RÖSSLER, *Kleine Kirchenkunde*, Stuttgart 1997, 89-93; R. FRIELING, E. GELDBACH, R. THÖLE, *Konfessionskunde*, Stuttgart 1999, 175-185.

1.1. Zapowiedzi rozłamu

Dzieje Kościoła w Anglii na długo przed Reformacją nacechowane były swoistym napięciem między potrzebą jedności i centralizacji a potrzebą różnorodności i niezależności. Już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa na Wyspach Brytyjskich celtycki tradycjonalizm, którego jedną z odrębności była monastyczna organizacja Kościoła lokalnego, trudny był do pogodzenia z rzymskimi tendencjami do uniformizacji.

W okresie późnego średniowiecza Kościół w Anglii uzyskał szeroką autonomię w stosunkach z Rzymem, a przez ściśle powiązanie z władzą królewską nabrał cech Kościoła państwowego. Polityka niezależności Kościoła angielskiego od papieża została wzmocniona przez *Statute of Provisors* (1351) i *Statute of Praemunire* (1353), które za przestępcę uważały każdego, kto chciałby wprowadzić w kraju jakąś obcą władzę i stwarzał przez to *imperium in imperio*. Zabroniono więc uiszczania jakichkolwiek opłat na rzecz instytucji zagranicznych, apelacji do Rzymu, ogłaszania bez zgody króla cenzur papieskich i przyjmowania przez Anglików beneficjów kościelnych z rąk papieskich². Statuty te nie ograniczały jednak duchowego autorytetu papieża. Mimo konkretnych antypapieskich wystąpień spowodowanych różnymi czynnikami, angielski Kościół w XIV wieku posiadał bardzo mocną świadomość, że jest częścią Kościoła powszechnego, co wyrażało się zarówno w strukturze zarządzania, jak i w całym jego religijnym życiu. Kombinacja swoistej wyspiarskiej odrębności ze świadomością przynależności do Kościoła powszechnego i międzynarodowej kultury stanowiła oryginalną cechę Kościoła średniowiecznej Anglii³. Od czasów Pelagiusza (ok. 360-420) aż do wystąpienia Jana Wiklifa Anglia pozostawała ostoją niezachwianej chrześcijańskiej wiary.

Jan Wiklif (ok. 1320-1384), nazywany „jutrzeńką” protestantyzmu, złamał linię ortodoksji kościelnej i stanowił zapowiedź rewolucji religijnej na szeroką skalę. Wykładając filozofię i teologię w Oksfordzie, był wyznawcą szkoły „realistycznej”, czyli platońskiej. Skrajny platonizm wpłynął na jego światopogląd religijny. Biblię uważał za przykład platońskiej egzystencji w umyśle Boga jeszcze przed aktem stworzenia i ogłosił ją jako jedyną i wyłączną normę wiary. Doskonałego pierwowzoru Kościoła upatrywał w niebiosach. Uważał, że Kościół jest rzeczywistością niewidzialną, a jego jedyną Głową jest Chrystus Pan. Rodzaj ludzki dzielił na tych, o których Bóg wie, że będą zbawieni, i na tych, o których Bóg wie, że będą potępieni (predestynacja), stąd zbyteczne wydawały mu się odpusty, spowiedź czy pielgrzymki. W nauce o teorii Eucharystii twierdził, że chleb i wino w sposób duchowy stają się Ciałem i Krwią Pańską⁴.

² Statuty te zostały wznowione w późniejszych latach (1365 i 1393). W przyszłości będzie powoływał się na nie Henryk VIII.

³ S. NEILL, *Anglicanism*, London 1977, 20.

⁴ J.M. TODD uważa, że nauka Wiklifa była jedną z wielu prób wyjaśnienia rzeczywistości ukrytej za teorią transsubstancjacji. Trudno przypuszczać, że Wiklif zupełnie zaprzeczał rzeczy-

Do historii przeszedł Wiklif nie tyle z powodu swoich filozoficzno-teologicznych poglądów, ile ze względu na ataki na zeświecczałe duchowieństwo i gwałtowny protest przeciwko nadużyciom w Kościele. Występował on przeciwko opłatom na rzecz Kurii papieskiej, posiadłościom ziemskim klasztorów, a nawet samemu życiu zakonnemu⁵. Jako symbol buntu Wiklif patronował dwóm ruchom: lollardów w Anglii⁶ i zwolenników Husa w Czechach.

Doniosłe znaczenie dla angielskiego życia religijno-duchowego miał przekład Biblii, którego dokonał Wiklif w Oksfordzie w latach 1380-1384. Przekład został wielokrotnie przepisany i był rozpowszechniany głównie przez lollardów aż do chwili ukazania się przekładu Tyndale'a i Coverdale'a (1526).

Wiek XIV nie dał zbyt pocieszającego obrazu życia kościelnego w Anglii. Kwestie religijne stawały się coraz bardziej zapalne. Lollardzi, których wprost można nazwać protoprotestantami, stali się poważną siłą już wkrótce po śmierci Wiklifa. Życie duchowieństwa diecezjalnego, starych zgromadzeń zakonnych, jak i zakonów żebraczych było w tym czasie dla wielu powodem rozczarowania. Zabrakło wielkich religijnie i eklezjalnie przekonanych osobowości, świętych.

1.2. Schizma i wpływy Reformacji

Okoliczności, w jakich dokonała się schizma i powstał Kościół anglikański, związane były z osobą króla Henryka VIII (1491-1547). Papież udzielił królowi dyspensy od przeszkody powinowactwa, by mógł pojąć za żonę wdowę po swoim bracie Arturze, Katarzynę Aragońską. Z małżeństwa tego urodziło się 5 córek, z których przy życiu została tylko Maria; następcy tronu nie było. Po 19 latach trwania tego małżeństwa Henryk zapragnął poślubić damę dworską Annę Boleyn i zwrócił się do papieża o unieważnienie jego związku z Katarzyną. W celu wywarcia nacisku na wynik procesu Henryk odwołał się do opinii uniwersytetów, z których angielskie, francuskie i północnowłoskie poparty

wistej obecności Chrystusa w Eucharystii, skoro zmarł, słuchając Mszy św. TENZE, *Reformacja*, tł. J.S. Łoś, Warszawa 1974, 92.

⁵ W 1377 roku papież Grzegorz XI potępił 19 zdań z pism Wiklifa, choć za heretyka został uznany dopiero na Soborze w Konstancji (1414), na którym spalono Husa. Szczątki Wiklifa wydobyto z ziemi po 44 latach od chwili śmierci, spalono i wrzucono do rzeki. TODD, *dz. cyt.*, 43-46.

⁶ Lollardzi znani też pod nazwą *mumblers* („mrukliwi”) – co miało związek z powtarzaniem przez nich fragmentów Pisma Świętego, jako wędrowni głosiciele prawa Bożego nawoływali do reform społecznych. Pod względem dogmatycznym wierzenia lollardów nie były ściśle sprecyzowane. Uważali się za społeczność nie podlegającą hierarchii, rządzoną przez świeckich. W 1395 roku ułożyli manifest złożony z dwunastu artykułów, w których potępiali zależność Kościoła angielskiego od Rzymu, celibat duchowieństwa, naukę o przeistoczeniu, spowiedź przed księdzem, poświęcanie przedmiotów materialnych, modlitwy za zmarłych, pielgrzymki, nadmierne zainteresowanie Kościoła sztukami pięknymi. Uważali też, że wszelka wojna sprzeczna jest z nauką Nowego Testamentu. Por. A.G. DICKE, *The English Reformation*, London – New York 1966, 41-62.

sprawę króla, a hiszpańskie, południowowłoskie i Wittenberga z Marcinem Lutrem opowiedziały się za ważnością pierwszego małżeństwa.

W 1531 roku Henryk VIII zwołał synod duchowieństwa, który na jego życzenie uznał go „jedynym i najwyższym panem i najwyższą głową Kościoła Anglii”⁷ Następnie parlament wznowił zakaz apelacji do papieża, król mianował T. Cranmera arcybiskupem Canterbury (1533) a ten ogłosił małżeństwo króla z Katarzyną za nieważne i uprawomocnił tajnie uprzednio zawarte małżeństwo z Anną Boleyn. W tej sytuacji papież potwierdził ważność pierwszego małżeństwa i ogłosił ekskomunikę na króla, królową i arcybiskupa Cranmera.

W 1534 roku parlament uchwalił *Act of Supremacy*, który ogłaszał króla jedyną i najwyższą na ziemi głową Kościoła Anglii (*the only supreme head in earth of the Church of England*). Tym samym został przekreślony autorytet papieża jako źródła prawa dla Kościoła w Anglii. Królowi przypisano papieską władzę nad Kościołem w zakresie jurysdykcji, wizytacji i nominacji. Arcybiskup Canterbury otrzymał od króla pełnomocnictwo udzielania dyspens, które wcześniej zarezerwowane były papieżowi. W tym samym roku od episkopatu, podobnie jak i od kleru diecezjalnego i zakonnego, zażądano podpisania przysięgi, że „biskup Rzymu nie posiada z prawa Bożego na terenie Anglii większych uprawnień niż każdy inny zagraniczny biskup” Zobowiązano też duchowieństwo do modlitw za króla i wygłoszenia kazania przeciwko władzy biskupa Rzymu. Odmowę traktowano jako zdradę stanu i karano śmiercią. Tylko niewielu zrozumiało i potrafiło przewidzieć istotny sens dokonującej się rewolucji. Nie dali się zwieść renesansowemu nacjonalizmowi i kultowi króla i odmówili złożenia przysięgi biskup Rochesteru Jan Fisher, kanclerz królestwa Tomasz More oraz kilkudziesięciu zakonników i księży. Wszyscy oni zostali ścięci⁸

W latach 1535-1536 rozpoczęto zamykanie klasztorów. Dobra klasztorne wsparły skarbiec królewski, uposażyły nowo wyświęconych biskupów i nowo mianowaną szlachtę. Na kasacie klasztorów ucierpiała biedna ludność, ponieważ zakony były także instytucjami dobroczynnymi. Doszło do wybuchu kilku powstań, co posłużyło za pretekst do zamykania dalszych klasztorów. W ciągu pięciu lat zniesione zostały wszystkie.

Pomimo schizmy Kościół anglikański miał nadal pozostać katolicki. Ze względu na wpływy luterzańskie obowiązywał ścisły zakaz zmian doktrynalnych obwarowany *Sześcioma krwawymi artykułami* (1539). Pod groźbą najcięższych kar nakazywały one: przyjęcie przeistoczenia, komunii pod jedną postacią, zachowanie celibatu, ślubów zakonnych, Mszy prywatnych i spowiedzi usznej. Wpływy protestanckie zaczęły wzrastać dopiero w ciągu paru ostatnich lat panowania Henryka VIII. W pełni doszły do głosu za Edwarda VI, syna Henryka

⁷ Na wniosek biskupa J. Fishera z Rochesteru dodano do tej uchwały klauzulę: „o ile na to pozwala prawo Chrystusa” (*in quantum per Christi legem licet*). Zob. B. KUMOR, *Anglikański Kościół*, EK, t. I, kol. 580.

⁸ Por. D. WOODARD, *Nasi bracia oddzieleni*, tl. H. Bednarek, Warszawa 1972, 8n.

z trzeciej żony Joanny Seymour. Faktycznie bowiem w zastępstwie siedmioletniego Edwarda rządu sprawowała przez sześć lat rada regencyjna, złożona w większości ze zwolenników reformy protestanckiej. Pierwszym widocznym przejawem Reformacji stało się zniesienie bractw i fundacji mszalnych, co wywołało w kraju silniejsze wrażenie niż kasata zakonów⁹. Najważniejszym wydarzeniem panowania Edwarda VI było skasowanie mocą „Aktu o ujednoczeniu” (*Act of Uniformity*) z 1549 roku rytu rzymskiego oraz tradycyjnych obrzędów diecezji angielskich. Wprowadzono nową liturgię, opracowaną przez arcybiskupa Cranmera. Za zgodą parlamentu wydano tzw. *Book of Common Prayer*, nową książkę do nabożeństwa, w której obrzędy ewangeliczne zajęły poczesne miejsce. Wersja z 1549 roku została znowelizowana za Edwarda VI w 1662 roku i była właściwie nieprzerwanie aż po ostatnie lata aktualna.

W ostatnich latach panowania Edwarda VI Cranmer wydał *Ordinal* (1550) – księgę liturgiczną zawierającą nowy ryt święceń biskupów, prezbiterów i diakonów (pontyfikat), co w przyszłości stało się podstawą decyzji Rzymu, że duchowni anglikańscy nie mają święceń w tym znaczeniu, co wyświęceni duchowni Kościoła rzymskokatolickiego¹⁰. Zniesiono też celibat księży. W 1553 roku weszły w życie opracowane przez Cranmera 42 artykuły wiary przesycione doktryną luterzańską i częściowo kalwińską.

Narzucona odgórnie reforma wzmogła nienchę do nowego wyznania. Wstąpienie na tron Marii, córki Katarzyny Aragońskiej (1553-1558), i przyjęcie przez nią orientacji katolickiej spotkało się z poparciem nawet w prowincjach o większości protestanckiej. Parlament odwołał długą listę ustaw antypapieskich i wystosował do Rzymu prośbę o pojednanie. Anglia stała się znów katolicka. Maria nie cieszyła się jednak zbyt długo popularnością, szybko została znienawidzona za represje wobec protestantów. Nadano jej tytuł „krwawej”. W okresie jej panowania jako heretycy spaleni zostali biskupi: Cranmer, Latimer i Ridley.

Odmianą politykę zagraniczną i kościelną prowadziła królowa Elżbieta I (1558-1603), córka Anny Boleyn. W pierwszych latach swoich 45-letnich rządów świadomie unikała polemik, zarówno gdy chodziło o katolików, jak i o protestantów. Problemy wyznaniowe traktowała pragmatycznie. Z czasem przyjęła umiarkowaną opcję protestancką. Na jej życzenie parlament wznowił *Act of Supremacy* (1559) przywrócił zrewidowany *Book of Common Prayer* i zobowiązał kler oraz urzędników państwowych do złożenia przysięgi królowi. Sprzyjający luteranizmowi abp Canterbury M. Parker starał się wprowadzić w życie nowy porządek kościelny. Na miejsce usuniętych 16 biskupów katolickich konsekrował nowych, w większości zwolenników kalwinizmu. Konsekrował ich, oczywiście, według nowego rytuału, odrzuconego już wcześniej przez

⁹ Zob. J.M. TODD, *dz. cyt.*, 340.

¹⁰ Nieważność święceń anglikańskich stwierdza bulla Leona XIII *Apostolicae curae* z 1896 roku. „Artykuły anglikańskie” odmawiają święceniom charakteru sakramentalnego. Zob. W. HRYNIEWICZ, M. ZIÓLKOWSKI, *Anglikańskie święcenia*, EK, t. I, kol. 598n; T. WYSZYŃSKI, *Dyskusja na temat anglikańskich święceń*. CT 40(1970) f. 2, 156-162.

papieża Pawła IV. Karami pieniężnymi zobowiązano ludność do uczęszczania na nowe nabożeństwa, a obronę papieskiego prymatu karano śmiercią. Odnowione za Marii I klasztory ponownie pozamykano. W ten sposób za rządów Elżbiety I ostatecznie ukształtował się Kościół anglikański.

Kiedy papież zakazał katolikom brania udziału w nabożeństwach anglikańskich, zaczęto stosować represje, które z czasem doprowadziły do całkowitego zakazu religii katolickiej. Stało się to w 1563 roku, kiedy ogłoszono tzw. *Artykuły anglikańskie* – wyznanie wiary złożone z 39 artykułów. Przeprowadzone wówczas we wszystkich diecezjach wizytacje biskupie usunęły resztki katolickiego kultu. Katolików zaczęto odsuwać także od urzędów publicznych, rozpoczęła się seria prześladowań Kościoła katolickiego w Anglii. Katolicy w odpowiedzi wznieśli powstanie (1569), którego następstwem były jeszcze większe represje, konfiskaty majątków i kary śmierci. W tych okolicznościach Pius V bullą *Regnans in excelsis* (1570) wyłączył Elżbietę I z Kościoła katolickiego, a poddanych uwolnił od przysięgi na wierność. Ogłoszenie bulli wywołało ogromne wrażenie, lecz represje wobec katolików jeszcze bardziej wzrosły. Przynależność do Kościoła katolickiego traktowano jako zdradę stanu.

Niebezpieczeństwo dla Kościoła anglikańskiego stanowili jednak nie katolicy, ale ruch rygorystycznego protestantyzmu – kalwińscy purytanie, którzy żądali zredukowania ceremonii liturgicznych, wprowadzenia prezbiteriańskiego ustroju kościelnego oraz przyznania parlamentowi praw najwyższego organu Kościoła anglikańskiego. Wpływom purytańskim sprzeciwił się R. Hooker – humanista, teolog i kaznodzieja, którego dzieło *Laws of Ecclesiastical Polity* (1598) dało teologiczne i filozoficzne podstawy strukturom anglikańskiego Kościoła.

Złagodzenie prześladowań za rządów szkockiej rodziny Stuartów ujawniło wielu kryptokatolików, zwłaszcza wśród sfer wyższych. Jakub I początkowo kontynuował politykę prześladowań (po tzw. spisku prochowym, 1605), lecz pod koniec panowania znacznie ją złagodził. W 1623 roku wrócił do Anglii pierwszy biskup katolicki William Bishop. Za Karola I (1625-49) katolicyzm stał się modny na dworze królewskim. Dobry klimat dla katolicyzmu na krótko przerwała dyktatura O. Cromwella, kiedy parlament zniósł episkopalny ustrój Kościoła a wprowadził prezbiteriański, zreagował też w duchu kalwińskim *Westminsterskie wyznanie wiary*. Karol II (1660-85) był kryptokatolikiem, przed śmiercią złożył nawet katolickie wyznanie wiary. Brak tolerancji dla przeciwników popieranego przez rząd episkopalizmu i ogłoszenie tejże dla katolików (1687) przez Jakuba II (1685-88) doprowadziły do obalenia katolickiej dynastii Stuartów i powołania na tron w 1689 roku protestanta Wilhelma Orańskiego, który wydał edykt tolerancyjny dla wszystkich form protestantyzmu, ale wyłączył z niego katolików¹¹

¹¹ W XVIII wieku Kościół katolicki cieszył się względną tolerancją. Walka o równouprawienie katolickich Irlandczyków po wcieleniu Irlandii do Anglii, zanik zacierzewienia konfesyjnego pod wpływem wolnomyślicielstwa, deizmu i postępującego rozdrobnienia Kościoła anglikańskiego

O dziejach Reformacji w Anglii i okresie poreformacyjnym trudno wydać jednoznaczną opinię. Zarówno za czasów Henryka VIII, jak podczas sześćoletniego panowania Edwarda VI, pięcioletniego Marii i prawie pół wieku trwającego królowania Elżbiety I, a także w wiekach późniejszych ścierały się ze zmiennym natężeniem różnorodne obce wpływy. Narodowa skłonność Anglików do wybierania drogi pośredniej (*via media*) zązębiała się z konfesyjnym pluralizmem. Konserwatywna Anglia chłoneęła niemal wszystkie nowe idee filozoficzne, teologiczne i eklezjologiczne, które połączone z lokalnymi uwrażliwieniami przyczyniły się do powstania i ukształtowania pluralistycznego Kościoła anglikańskiego.

2. Anglikańska Wspólnota Kościołów

Narodowy Kościół Anglii (*Church of England*) jest pierwszym, ale nie jedynym Kościołem anglikańskim. Działalność kolonizacyjna oraz misje przyczyniły się do wzrostu ich liczby. Jako pierwszy ogłosił swa samodzielność Kościół Episkopalny w USA (1787). W 1851 roku powstało pojęcie Wspólnoty Anglikańskiej (*Anglican Communion*) jako określenie dla ogółu Kościołów anglikańskich w świecie. Świadomość wspólnego pochodzenia i wspólnoty zrodziła ideę wspólnego synodu ogólnoanglikańskiego. W 1867 roku arcybiskup Canterbury zaprosił do pałacu Lambeth w Londynie biskupów anglikańskich z całego świata. Konferencja poświęcona była wewnętrznym sprawom *Anglican Communion*. Od tego czasu Konferencje biskupów anglikańskich w Lambeth zwoływano średnio co 10 lat, dostrzegając coraz bardziej ich ekumeniczne możliwości. Między posiedzeniami Konferencji co 2–3 lata zbiera się powołana w 1968 roku Anglikańska Rada Konsultacyjna (*Anglican Consultative Council*) jako forum dyskusji duchownych i świeckich przedstawicieli Kościołów członkowskich Wspólnoty Anglikańskiej, posiadające stały komitet wykonawczy i obradujące pod kierownictwem arcybiskupa Canterbury. Arcybiskup od 1979 roku zwołuje też i przewodniczy odbywającym się z podobną częstotliwością tzw. Spotkaniom Prymasów (*Primates Meetings*), czyli zgromadzeniom biskupów przewodniczących poszczególnych Kościołów wchodzących w skład *Anglican Communion*. Zarówno arcybiskup Canterbury, jak i Konferencje bisku-

(m.in. metodyści, kwakrzy) oraz wojna z koloniami w Ameryce Północnej spowodowały wzrost tendencji tolerancyjnych wobec katolików. W 1778 roku parlament wydał *Catholic Relief Act* likwidujący kary nakładane na katolików i żądający w zamian złożenia przysięgi supremacyjnej. *Relief Act* z 1791 roku pozwalał na publiczne wykonywanie kultu katolickiego i budowę kościołów. Dalszą poprawę położenia katolików w Anglii spowodowała antykościelna polityka rewolucyjnego rządu Francji walczącej z Anglią, wskutek czego nastąpiło zbliżenie między rządem angielskim a Stolicą Apostolską. W roku 1829 przyznano katolikom pełne prawa obywatelskie i dostęp do urzędów – prócz kilku najwyższych i godności królewskiej, którą może piastować tylko członek Kościoła państwowego. Zob. H. WOJTYSKA, *Anglia – Kościół katolicki*, EK, t. I, 557-564, zwł. 561n; B. KUMOR, *Anglikański Kościół – dzieje*, EK, t. I, 579-585, zwł. 582n.

pów anglikańskich w Lambeth, Anglikańska Rada Konsultacyjna i Spotkania Prymasów nie mają formalnej jurysdykcji nad Kościołami członkowskimi.

Anglican Communion uważa dziś siebie za „rodzinę Kościołów w ramach powszechnego Kościoła Chrystusowego, zachowującą naukę i strukturę Kościoła apostołskiego i pozostającą w pełnej jedności sakramentalnej wzajemnie między sobą oraz ze stolicami biskupimi Canterbury i Yorku”¹². Arcybiskup Canterbury nosi tytuł „prymasa całej Anglii”, arcybiskup Yorku – „prymasa Anglii”. Czynniki podtrzymującymi świadomość wspólnoty są zwłaszcza: episkopalna struktura Kościoła, uznawanie honorowego prymatu arcybiskupa Canterbury, a do niedawna również korzystanie z tego samego *Book of Common Prayer*.

Anglikańska Wspólnota Kościołów, która w skali światowej liczy dziś ok. 70 mln. wiernych, obejmuje grupę Kościołów narodowych, Kościołów autonomicznych, prowincji kościelnych i diecezji¹³. Pozostając w pełnej jedności sakramentalnej, wszystkie one zachowują własną samorządność jurysdykcyjną.

W Polsce Kościół anglikański jest obecny jedynie w postaci kapelanii dla korpusu dyplomatycznego. Wprawdzie w latach międzywojennych Kościół anglikański w Polsce nie uzyskał legalizacji, ale w III Rzeczypospolitej został zarejestrowany (1996). Jurysdykcyjnie podlega on biskupowi Gibraltaru i prowadzi działalność duszpasterską niemal wyłącznie wśród przebywających służbowo cudzoziemców wyznania anglikańskiego.

3. Teologia anglikańska

Anglikanie, partycypując w tradycji teologicznej Kościoła powszechnego, nie stworzyli własnych dogmatów czy nauki obowiązującej dla całej *Anglican Communion* lub poszczególnych jej wspólnot. Odcinają się nawet od stosowania określenia „teologia anglikańska”, jeśli miałoby się ono kojarzyć z posiadaniem własnych dogmatów czy odrębnej nauki. Nie mają również w swej eklezjalnej strukturze centralnego ośrodka zarządzania ani obowiązującego powszechnie prawa kościelnego, ani centralnego urzędu nauczycielskiego, który mógłby gwarantować jedność nauczania. Określając specyfikę swego wyznania, zwykli wskazywać nie na doktrynę, ale wolą mówić o anglikańskiej świadomości wiary, która ostatecznie oscyluje w przestrzeni od interpretacji katolickich po skrajne interpretacje ewangeliczne i liberalno-modernistyczne.

¹² Tak to określa *The Revised Catechism*, London 1967 nr 20.

¹³ Największe z nich to: Kościół w Wielkiej Brytanii (26 mln wiernych), Nigerii (17,5), Ugandzie (8 mln), Australii (4 mln), Episkopalny Kościół w USA (2,5 mln), Republice Południowej Afryki (2 mln), Sudanie (2 mln). Łącznie prawie 30 samodzielnych prowincji kościelnych obejmujących ponad 450 diecezji i 64 tys. parafii w 164 krajach. Zob. *The Essential Guide to the Anglican Communion*, red. J. ROSENTHAL, Harrisburg 1998.

Teologia Kościołów anglikańskich, wewnętrznie zróżnicowana i korzystająca z różnych tradycji, ma swoje charakterystyczne rysy, odróżniające ją od teologii katolickiej, ewangelickiej czy prawosławnej.

3.1. Zasady rządzące teologią anglikańską

W teologii anglikańskiej istnieje obawa przed tworzeniem definicji teologicznych. Pozostaje zasadą, by nie definiować tego, czego Bóg sam w Piśmie św. nie zdefiniował, ale także, by niczego nie odrzucać lub zmieniać, co nie sprzeciwia się słowu Bożemu. Zbytne uściślanie pojęć teologicznych w starożytności chrześcijańskiej i średniowieczu było przyczyną rozłamów w Kościele. W różnorodności sformułowań teologicznych widzą anglikanie głębię i bogactwo treści prawdy i wartości chrześcijańskich. W związku z tym powstało w teologii anglikańskiej zjawisko tzw. *comprehensiveness* (pojęcie dosłownie nieprzetłumaczalne), implikujące możliwość dwukierunkowej orientacji – katolickiej i ewangelickiej. Możliwość ta skłania najczęściej do wyboru *via media*. W celu zapobieżenia subiektywizmowi w interpretowaniu prawd wiary i formowaniu życia religijnego respektuje się tzw. *agreement*, co oznacza powszechną zgodę wiernych (*consensus fidelium*) w dziedzinie nauczania lub w organizacji życia kościelnego. Doświadczenie *comprehensiveness* i *agreement* stanowią wkład Kościoła anglikańskiego w ogólnokościelny ekumenizm.

Środkiem do ustalenia normatywnego charakteru doktryny teologicznej oraz zachowania koniecznej jedności w życiu kościelnym jest, oprócz Pisma Świętego i Tradycji, tzw. *common sense*, określenie, które często tłumaczy się jako „zdrowy rozsądek”. Dzięki niemu intuicyjnie ocenia się słuszność czy niesłuszność sformułowań doktrynalnych. *Common sense* implikuje także pewien wymiar wspólnotowy, powszechny i praktyczny. Do ogólnych zasad rządzących teologią anglikańską należy zaliczyć także orientację liturgiczną, biblijną i ekumeniczną.

3.2. Źródła teologii oraz nauczania kościelnego

Do podstawowych źródeł teologii anglikańskiej i kościelnego nauczania zalicza się: Biblię, wczesnochrześcijańskie wyznania wiary, *Book of Common Prayer* i 39 Artykułów. Pierwszym źródłem teologii, a zarazem najwyższą normą kościelnego nauczania jest Pismo Święte. Kościoły anglikańskie, podobnie jak konfesje luterzańskie i kalwińskie, przyjęły zasadę, że w Biblii zawarte są wszystkie konieczne do zbawienia podstawowe prawdy objawione. Podczas każdego nabożeństwa czyta się Pismo Święte. Na podobieństwo katolicyzmu anglikanie wprawdzie przyjmują, że drugą po Biblii normą nauczania jest Tradycja, opierająca się głównie na teologii Ojców Kościoła z pierwszych wieków chrześcijaństwa i na orzeczeniach pierwszych soborów powszechnych, ale służy ona jednakże tylko wyjaśnieniu nauki, którą zawiera Stary i Nowy Testament.

Z trzech wczesnochrześcijańskich wyznań wiary *Symbolu Apostolskiego* używa się zwłaszcza w liturgii chrzcielnej, jak i w codziennych nabożeństwach porannych i nieszporach. Soborowe wyznanie wiary z Nicei i Konstantynopola jest, podobnie jak w liturgii rzymskokatolickiej, częścią składową w czasie celebrowania Eucharystii. *Symbol Atanazego* był do 1928 roku stosowany tylko w liturgii niektórych wielkich świąt. Obecnie jego użycie pozostawia się woli celebransa, praktycznie prawie w ogóle zniknął z liturgii.

Do scalenia różnych ugrupowań Kościoła anglikańskiego przyczyniła się napisana w języku narodowym księga liturgiczna *Book of Common Prayer*. Swymi początkami sięga ona roku 1547, kiedy arcybiskup Cranmer wymusił posługiwanie się krótkim *Order for Communion*, który stosowany w języku angielskim miał zastąpić łaciński mszał. Za panowania Edwarda VI ustawą o ujednoczeniu (*Act of Uniformity*) skasowano ostatecznie ryt rzymski. Wprowadzony *Book of Common Prayer* (1549) zawierał przepisy i ceremonie kultu publicznego oraz modlitwy prywatne. Modlitewnik ten był wielokrotnie reformowany. Jego umiarkowanie protestancki wydźwięk wzbudzał krytycyzm kręgów anglokatolickich. „Rewizje” modlitewnika osiągnęły swój szczyt w XX wieku, kiedy wiele Kościołów anglikańskich dokonało w nim głębokich korekt bądź wycofało go z użycia. Wyjątkiem był jedynie macierzysty Kościół Anglii, który zachowując w mocy wersję zrewidowaną za Edwarda VI (1662) dopiero w 1980 roku stworzył wiernym wersję alternatywną: *Alternative Service Book*. Najnowszą jego wersją jest *Common Worship. Services and Prayers for the Church of England* z 2000 roku. Zawiera podobnie jak poprzednie m.in.: kalendarz, sentencje, nabożeństwo poranne i wieczorne, modlitwy na różne okazje, liturgię eucharystyczną i chrzestną, czytania i psalterz.

Artykuły anglikańskie stanowią wyznanie wiary składające się z 39 tez. Ich sformułowanie poprzedziła bezskuteczna próba Henryka VIII ogłoszenia 10 artykułów, które byłyby podstawowym prawem Anglii. Następnie abp Cranmer ułożył 42 artykuły odrzucające naukę Kościoła katolickiego i sprzeciwiające się także anabaptystom, predestynacji Kalwina i antynominizmowi Lutera – mimo że w istocie oparte były na luteranckiej *Konfesji Augsburskiej*. Za panowania Elżbiety I abp M. Parker dokonał rewizji artykułów Cranmera, była to anglikańska odpowiedź na postanowienia Soboru Trydenckiego. Wyłączono wówczas 5 artykułów, a pod wpływem Wirtemberskiego wyznania wiary dodano 2 nowe. Owe 39 *Artykułów*, którym podstawę prawną nadał parlament w 1571 roku, zawierają doktrynę próbującą utrzymać katolicki punkt widzenia, chociaż wpływy kalwińskie są dość widoczne. Zasadnicze punkty dotyczą nauki o Trójcy Świętej, wcieleniu, Duchu Świętym mówią o źródłach wiary, podają naukę o grzechu i odkupieniu, nie przekreślając roli dobrych uczynków. Odrzucają natomiast nieomylność papieską i istnienie czyśćca, odmawiają biblijnych podstaw przeistoczeniu. Przyjmują tylko chrzest i Eucharystię jako sakramenty mające wyraźne podstawy w Biblii. Zezwalają na małżeństwo księży i zdecydowanie odrzucają jurysdykcję papieską, przyznając królowi jurysdykcję nad Kościołem

w Anglii. Do 1865 roku wymagano zwłaszcza od duchownych uznania 39 Artykułów w sensie literalnym. Dziś różnie interpretowane stanowią dla Kościoła Anglii kryterium ortodoksyjności¹⁴.

Opierając się na podstawowych źródłach nauczania w Kościele anglikańskim, należy wskazać na kilka specyficznych dla tego wyznania cech. Przede wszystkim Reformacja w Anglii zachowała hierarchiczną strukturę Kościoła, opartą na posługiwaniu diakona, prezbitera i biskupa. Istnieje u anglikanów przekonanie, że Kościół ma charakter sakramentalny, jest wiecznotrwały i jako całość nie może zbłądzić w wierze, co np. może się zdarzyć w mniejszych wspólnotach.

Kościół anglikański nie przyjmuje nauki o siedmiu sakramentach, chociaż bierzmowanie, pokutę, kapłaństwo i małżeństwo uważają za sakramenty w sensie dalszym. Namaszczenie chorych na przestrzeni historii różnie było określane, np. Katechizm anglikański z 1967 roku uważa je za „służbę sakramentalną”. Za sakramenty w sensie ścisłym, wyraźnie ustanowione przez Chrystusa, uznawane są tylko chrzest i Eucharystia¹⁵. Zagadnienia związane z nauką o Bogu, stworzeniu, ludzkim grzechu, a także chrystologia, soteriologia i eschatologia idą najczęściej po linii powszechnie przyjętych ogólnochrześcijańskich rozwiązań lub też czerpią z interpretacji katolickich bądź ewangelickich.

3.3. Główne nurty doktrynalno-liturgiczne

Anglikanie, z których wyodrębniło się wiele grup wyznaniowych, czują niechęć do partykularyzmu. Stąd na ogół nie mają sensu klasyfikacje, do jakiego z ugrupowań Kościoła Anglii należy dany wierny. Mimo to przyjęło się wyróżniać trzy historycznie uwarunkowane nurty i podział taki okazuje się ciągle przydatny, jeśli próbuje się zrozumieć anglikańską „jedność w różnorodności”

Już w XVI wieku dał się zauważyć typ anglikanizmu, który później nazywano „Kościołem Wysokim” (*High Church*). Reprezentowali go ci wierni, którzy pozostając wierni Kościołowi Anglii, nie akceptowali kalwińskich interpretacji formuł wiary. Właściwe odrodzenie tego nurtu nastąpiło w XIX wieku jako reakcja przeciwko racjonalizmowi, liberalizmowi i tendencjom rozłamowym. Podkreślono wówczas autorytet Kościoła, potrzebę historycznego episkopatu, rolę sakramentów, dążono także do przywrócenia niektórych form liturgicznych sprzed czasu Reformacji. Wewnątrz tego „wysokokościelnego” nurtu

¹⁴ Polski przekład wraz z wprowadzeniem: W. Życiński, SiDE 2(1984)2, 75-87. Zob. też R. NIPARKO, *Anglikańskie artykuły*, EK, t. I, 597.

¹⁵ Eucharystię nazywają także Wieczerzą Pana (*The Lord's Supper*) lub Komunią Świętą (*Holy Communion*). Anglikanie zasadniczo wierzą, że w zewnętrznym znaku chleba i wina zawarta jest rzeczywiście i prawdziwie obecność Ciała i Krwi Pańskiej. Niektórzy przyjmują nawet tomistyczną teorię transsubstancjacji. Tylko wyznawcy ukształtowani przez tradycję skrajnie ewangelicką traktują Eucharystię w kategoriach symbolu działania łaski. Zob. L. KLEIN, *Die Kirchen*, 540n.

wyróżnić można „rytualistów”, którzy sami określają się jako „anglokatolicy”. Podkreślają oni historyczną ciągłość Kościoła Anglii, a w ujęciach teologicznych i sprawowanej liturgii widoczne jest u nich mocne zbliżenie do katolicyzmu, zwłaszcza w poglądach na Eucharystię.

W ramach katolickiej orientacji odrodzeniowej rozwinął się w anglikanizmie „ruch oksfordzki”. Jego założycielem był John Keble, który w 1833 roku wygłosił w Oksfordzie słynne kazanie na temat narodowej apostazji. Dało to początek głośnym w następnych latach oksfordzkim *Traktatom na czasie* (*Tracts for the Times*), wychodzącym pod redakcją J. H. Newmana. Ostatni Traktat (nr 90 z 1841 roku) był dziełem samego Newmana. Próbował on w nim zharmonizować doktrynę 39 Artykułów z nauką Soboru Trydenckiego. Newman i wielu innych członków ruchu wstąpiło do Kościoła rzymskokatolickiego.

Ruch oksfordzki przyczynił się do odrodzenia doktrynalno-liturgicznego, odnowienia i pogłębienia życia religijnego wiernych, rozwoju studiów biblijnych i patrystycznych. Z jego inicjatywy nastąpiło także przywrócenie do istnienia anglikańskich wspólnot zakonnych, opartych na regułach benedyktyńskiej i franciszkańskiej.

Mniej liczną grupę stanowią wierni „Kościoła Niskiego” (*Low Church*), nazywani także ewangelikanami lub purytanami. Poprzednikami tego ugrupowania w Kościele Anglii byli ci, którzy mając Wiklifa za proroka swego ruchu, występowali z zarzutami, że reforma nie poszła wystarczająco daleko ani w sprawach doktrynalnych, ani w liturgii, ani w zmianie struktury Kościoła. Nie opuścili narodowego wyznania, jak to uczynili prezbiterianie czy kongregacjonaliści, choć wyznawali dokładnie takie same poglądy, w gruncie rzeczy kalwińskie. Wyznawców „Kościoła Niskiego” wyróżnia ewangeliczne podejście do głoszenia słowa Bożego i poza bogatą oprawą muzyczną także purytański kult religijny. Chcą uchodzić za protestantów. Chrzest uważają jedynie za symbol działania łaski, a nie za środek łaski. Także Wieczerzę Pańską pojmują w kategoriach symbolu i pamiątki, przeczą rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii, podkreślają całkowitą nieprawość natury ludzkiej, usprawiedliwienie przez wiarę i pewność zbawienia. W wiekach XVIII i XIX cenne były ich wysiłki na polu społecznym, misyjnym i ekumenicznym. Zakładali pierwsze międzywyznaniowe towarzystwa, związki i ruchy¹⁶.

Olbrzymia większość świeckich i duchownych, łącznie z biskupami, należy do ugrupowania umiarkowanego, zwanego także „Kościołem Szerokim” (*Broad Church*). Cechuje ich szeroka tolerancja, charakterystyczna dla anglikanizmu. Nie nauczą ani skrajnych doktryn ewangelicznych, ani rzymskokatolickich. W nurcie

¹⁶ W Polsce badaczem tego nurtu jest T.J. ZIELIŃSKI, który napisał m.in.: *Justificatio impii. Usprawiedliwienie sola fide jako główny artykuł wiary protestancko-konserwatywnego nurtu Kościoła Anglii*, Warszawa 2002; *Teologiczna specyfika anglikańskiego Low Church*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 43(2001)2, 79-91; *Współczesność ewangelikalizmu w Kościele Anglii*, „Myśl Protestancka” 3(1999)37-64. Zob. A. SIEMIENIEWSKI, *Ewangelikalna duchowość nowego narodzięcia a tradycja katolicka*, Wrocław 1997.

tym znaleźli swoje miejsce anglikanie liberalni i modernizujący, którzy szeroko i z pewną dezaprobatą odnoszą się do doktrynalnych, liturgicznych i organizacyjnych form w Kościele anglikańskim. Wiele zagadnień dogmatycznych zaliczają do prawd, o których każdy anglikanin może mieć własne zdanie. Podobną postawę można zaobserwować u nich także w dziedzinie etyki (powtórne małżeństwo osób rozwiedzionych, „kontrola urodzin”, eutanazja i inne).

4. Anglikańskie doświadczenie jedności

Ekumenicznie ukierunkowana teologia i aktywność w przedsięwzięciach zmierzających do jedności chrześcijan należą do istotnych cech anglikanizmu. Jak żadna inna wspólnota eklezjalna, łączy anglikanizm w jedną „pluralistyczną jedność” prawie wszystkie wymiary katolickiej i reformacyjnej nauki.

4.1. Jedność w różnorodności

W Anglikańskiej Wspólnocie Kościołów (*Anglican Communion*), a także w ramach pojedynczych Kościołów członkowskich istnieje wiele rozbieżnych a nawet sprzecznych poglądów. Anglikanie nie widzą w tym jeszcze podstawy do rozłamu. Bez wewnętrznych oporów mogą uważać się za gałąź nieprzerwanej tradycji jednego, katolickiego i apostołskiego Kościoła – z jednej strony, a także za jeden z Kościołów chrześcijaństwa reformacyjnego – z drugiej. Taki stan anglikańskiej samoświadomości ma historyczne uwarunkowania, sięgające czasów Reformacji, kiedy wpływ różnych reformatorów i wciąż żywe katolickie dziedzictwo kształtowały decyzje sprawujących władzę. W pewnym okresie dominowały elementy ewangelickie, w innym katolickie, ale żadne nie mogły tych drugich zupełnie wykluczyć. Istota anglikanizmu zakłada swego rodzaju syntezę i ustawiczne napięcie między tym, co katolickie, a tym, co ewangelickie¹⁷

„Pluralistyczna jedność” uwidacznia się w anglikanizmie nie tylko na płaszczyźnie teologicznej. Także w swej strukturze organizacyjnej anglikanizm jako *Anglican Communion* reprezentuje jedność złożoną z różnorodnych, samodzielnych prowincji kościelnych. W przekazywaniu wiary i w osobach przewodniczących Kościołom – biskupach, są one jedne od drugich niezależne. Łatwo więc zrozumieć inicjującą i stymulującą rolę anglikanów w ruchu na rzecz jedności chrześcijaństwa. Istota anglikanizmu zakłada bowiem ciągłą

¹⁷R. KLEIN, *Die Kirchen anglikanischer Prägung*, w: K. ALGERMISSEN (Hg.), *Konfessionsskunde*, Paderborn 1969, 574n; R.H. FULLER, *Anglican Self-Understanding and Anglican Traditions*, „Oecumenica” 72(1971)175-190; H. R. McAdoo, *The Unity of Anglicanism: Catholic and Reforme*, Wilton 1983; J. JARCO, *Ekumenizm w Anglii*, BE 11(1982)1(41), 30-54; P. LÖNING, *Die Ökumenischen Beziehungen des Anglikanismus an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*, w: *Ekumenizm na progu Trzeciego Tysiąclecia*, red. P. JASKÓŁA, Opole 2000, 61-72.

ekumeniczną współpracę wewnątrz własnego wyznania¹⁸. Anglikanizm nie mógłby zachować swojej wewnętrznej jedności i tożsamości, gdyby utracił zdolność obejmowania różnych tradycji kościelnych.

4.2. *Comprehensiveness*

Z doświadczenia „pluralistycznej jedności” ukształtowała się zasada *comprehensiveness*, która w teologii warunkuje możliwość inkluzywnych interpretacji – zarówno katolickich, jak i ewangelickich. W rozmowach z anglikanami można być zaskoczonym stwierdzeniem, że opinia danego teologa lub biskupa należącego do Kościoła anglikańskiego nie jest „typowo anglikańska”. Staje się wówczas przed pytaniem: co w dziedzinie nauczania jest typowo anglikańskie? Zasada *comprehensiveness* wyklucza jednak możliwość ustalenia tego, co „typowe”. Naturalnie pozostaje dalej problem, jak przy takiej zasadzie może być zachowana jedność w dziedzinie nauki wiary oraz gdzie znajdują się jej granice. W odpowiedzi na tego typu pytania anglikanie najczęściej powołują się na rozróżnienie prawd „fundamentalnych” od „niefundamentalnych”. Prawdy fundamentalne są ewidentne na podstawie Pisma Świętego i wobec nich musi zawsze panować pełna zgodność. W samym anglikanizmie jednak także samo dokładne rozróżnienie między tym, co fundamentalne, a tym, co niefundamentalne, pozostaje zawsze otwarte. Anglikanie podkreślają, że o prawdę religijną należy ciągle na nowo pytać, gdyż nie jest ona czymś abstrakcyjnym, ale wymogiem Bożej woli, który nas spotyka „tu i teraz”.

Historycznie patrząc, anglikańska *comprehensiveness* bierze swój początek z czasów Reformacji. Już wówczas polityczne i kulturowe czynniki odgrywały tak decydującą rolę, że nie sposób było dokładnie dostrzec teologicznego podłoża, na którym w Kościele Anglii formowała się jedność przeciwieństw reformacyjno-katolickich. Jak w żadnej innej części Europy w procesie ścierania się luterzańskich, kalwińskich i przeciwreformacyjnych sił działał w Anglii otwarty na wszystko duch Erazma z Rotterdamu, czy też w ogóle duch nowożytnego humanizmu. Od samego początku wyraziło się to w akcentowaniu potrzeby „zdrowego rozsądku” (*common sense*) w swoistej pragmatyczności, a nade wszystko w historyczno-krytycznej postawie w interpretacji Pisma Świętego i Tradycji¹⁹

¹⁸ Jeszcze w 1930 r. Konferencja w Lambeth, określając istotne elementy tożsamości Kościoła anglikańskiego, wymieniała *Book of Common Prayer*. Jednak od 1958 r., wskutek wprowadzonych reform liturgicznych i procesów „odbrytanizowania” nabożeństw, już go się nie wymienia. Obecnie istotne elementy tożsamości anglikańskiej ograniczają się jedynie do *Lambeth Quadrilateral* – z tym że wśród sakramentów obok chrztu i Eucharystii wymienia się także konfirmację.

¹⁹ Zob. MCADOO, dz. cyt., 25n., 41-51; J. GOOD, *The Church of England and the Ecumenical Movement*, London 1961, 16-33.

4.3. Posługiwanie biskupie

Kościół anglikański od samego początku, a zwłaszcza od czasu swego zaangażowania we współczesny ruch ekumeniczny, podkreśla rolę biskupa we wspólnocie kościelnej. W urzędzie biskupim widzi tę charakterystyczną strukturę, która jest symbolem jedności Kościoła i której nie może zabraknąć w procesie scalania chrześcijaństwa. Uwrażliwienie anglikanów w tej materii zaznaczyło się w widoczny sposób już na przełomie XVI i XVII wieku przy kształtowaniu się *via media* między prezbiterialnymi tendencjami kalwinizmu z jednej strony, a akceptacją władzy papieskiej – z drugiej. Zaznacza się to również we współczesnych dialogach ekumenicznych, gdzie od Kościołów nieepiskopalnych anglikanie konsekwentnie żądają przyjęcia urzędu biskupiego, a od Kościoła rzymskokatolickiego – większego podkreślania roli kolegium biskupiego jako przeciwwagi wobec papieża.

Chociaż anglikanizm nie rozważa urzędu biskupiego w kategoriach dogmatycznych, to jednak widzi w nim znak własnej eklezjalnej tożsamości. Posługiwanie i urzędy związane z kościelnym autorytetem bardziej określają istotę anglikanizmu niż wyznawana wiara i teologia²⁰. W posługiwaniu biskupa ucieleśnia się dla anglikanizmu obraz kościelnej jedności jako wspólnoty niezależnych Kościołów lokalnych. Jedność, autorytet i prawda stanowią dla anglikanizmu moralne, chociaż do końca nie zdefiniowane wartości.

4.4. *Chicago-Lambeth Quadrilateral*

Charakterystycznym aspektem życia Kościołów Wspólnoty Anglikańskiej jest ich wielopłaszczyznowe zaangażowanie ekumeniczne. W historii anglikanizmu jako światowej Wspólnoty wyznaniowej decydujący dla ekumenizmu był wiek XIX. W przeciwieństwie do poprzednich stuleci wystąpiły silne tendencje do zjednoczenia wszystkich odłamów anglikańskich. Szczególna w tym zasługa założonego w 1789 roku Protestantckiego Episkopalnego Kościoła w USA. Ten licznie niewielki Kościół szukał sposobu porozumienia z innymi Kościołami. Jego zabiegi nie przynosiły wprawdzie widocznych skutków, ale przyczyniły się do wypracowania teoretycznych założeń, które miały decydować o przyszłym procesie zjednoczenia się tzw. Kościołów wolnych. Te podstawowe zasady, znane jako *Chicago-Lambeth Quadrilateral*, przyjęto początkowo na konferencji biskupów anglikańskich w Chicago (1886), a następnie w Lambeth (1888)²¹.

Chicago-Lambeth Quadrilateral zakłada cztery punkty, które koniecznie muszą zostać uwzględnione w działalności ekumenicznej:

²⁰ Por. D.M. PATON, *Anglicans and Unity*, London 1962, 98-101.

²¹ L. KLEIN, *Die Kirchen anglikanischer Prägung*, w: *Konfessionskunde*, 548n; R.H. PULLER, *Anglican Self-Understanding and Anglican Traditions*, w: *Oecumenica* 1971/72, 180-188.

1) uznanie Starego i Nowego Testamentu jako świadectwa samoobjawienia się Boga ludziom, jak również jako normy i dostatecznego źródła wiary prowadzącej do zbawienia;

2) uznanie apostołskiego i nicejskiego *Credo* jako wyznania chrzcielnego i jako wystarczającego rozwinięcia chrześcijańskiej wiary;

3) przyjęcia dwóch sakramentów – chrztu i Eucharystii, jako wprost przez Chrystusa ustanowionych;

4) uznanie historycznego episkopatu jako posługiwania duchownego, na które składa się nie tylko wewnętrzne wezwanie przez Ducha, ale także misja Chrystusa, której udziela Jego Kościół. Episkopat, służąc ludziom żyjącym w różnych i zmieniających się warunkach, został przez Boga powołany do strzeżenia jedności Kościoła.

Sprecyzowane zasady działalności zjednoczeniowej miały służyć wszelkim ekumenicznym dialogom, w których jedną ze stron są anglikanie.

5. Dialogi doktrynalne

Kościół należący do *Anglican Communion* utrzymują dobre stosunki z chrześcijanami wielu różnych tradycji, a ich kontakty ekumeniczne mają swoją długą historię. Już w XVII wieku, kiedy wyciszyły się kontrowersje z Kościołem rzymskokatolickim i purytaniem, anglikanie ugruntowali własną eklezjalną tożsamość i rozwinęli przyjazne kontakty z luteranскими i reformowanymi Kościołami kontynentalnej Europy, a także z Kościołem prawosławnym. Wtedy też Kościół Anglii zgodził się ze swej strony na interkomunię protestantów wszelkich ugrupowań²².

Teolodzy anglikańscy i przywódcy kościelni należeli do inicjatorów współczesnego ruchu ekumenicznego. Wystarczy wspomnieć biskupa misyjnego Charlesa Brenta, który w 1927 roku w Lozannie powołał do życia Komisję „Wiara i ustrój” (*Faith and Order*).

Ekumeniczne zaangażowanie anglikanów widoczne jest na dwóch zasadniczych płaszczyznach: w dialogach zmierzających do przywrócenia jedności z Kościołami powstałymi z Reformacji oraz w dialogach z Kościołami o tradycji katolickiej. Syntetycznie zostaną przedstawione najbardziej znaczące.

5.1. Dialog anglikańsko-luteranowski

Kontakty Kościoła anglikańskiego z luteranami na płaszczyźnie międzynarodowej skoncentrowały się początkowo na posiadających episkopalną strukturę narodowych Kościołach Skandynawii oraz Łotwy i Estonii. Zasady *Lambeth-*

²² J. LÜTTICKEN, *Der Ökumenische Weg des Anglikanismus, Altkatholizismus und der Freikirchen*, w: *Handbuch der Ökumenik*, red. H.J. URBAN, H. WAGNER, Paderborn 1986, t. 2, 221

Quadrilateral (1888) zostały sprecyzowane zwłaszcza w aspekcie zbliżenia się z tymi Kościołami. W 1911 roku Komisja teologiczna Kościoła Anglii wypowiedziała się pozytywnie w sprawie uznania ważności święceń biskupich Kościoła Szwecji na bazie historycznie nieprzerwanej sukcesji apostołskiej. Konferencja w Lambeth (1920) zezwoliła na interkomunię między obu Kościołami oraz wzajemną pomoc przy święceniach biskupich. Przyjęcie tych aktów potwierdził Kościół szwedzki dwa lata później. W podobny sposób wszedł Kościół Anglii w interkomunię z Kościołem Finlandii (1935), chociaż ten od 1884 roku nie posiada historycznej sukcesji biskupiej, a także Łotwy i Estonii (1939).

Pierwsza faza dialogu między przedstawicielami Światowej Federacji Luterkańskiej i Wspólnoty Kościołów Anglikańskich, odbywająca się w latach 1970-1972, zakończyła się ogłoszeniem wspólnego raportu stwierdzającego, że w sprawach dotyczących wiary i doktryny istnieje między obydwojma tradycjami kościelnymi głęboka wspólnota²³.

W 1983 roku wznowiono rozmowy. Wyszczególniono pięć kwestii, co do których obie strony miały się jeszcze porozumieć przed zawarciem pełnej wspólnoty. Były to: autorytet w Kościele, Ewangelia i jej zasięg, usprawiedliwienie i zbawienie, sakramenty, urząd kościelny²⁴. Komitet kontynuacji pracy, który spotykał się w latach 1986 i 1987, doszedł do wniosku, że największe różnice teologiczne istnieją w nauce o urzędzie kościelnym, zwłaszcza zaś w rozumieniu urzędu biskupiego. Raport z rozmów, tzw. Raport z Niagary (1987), stwierdzał, że nadszedł czas do „natychmiastowego ustanowienia pełnej wspólnoty”, proponując praktyczne kroki wiodące do tego celu²⁵.

Międzynarodowa Komisja Luterkańsko-Anglikańska opracowała w 1995 roku deklarację *Diakonat jako szansa ekumeniczna*. Przesłano ją Kościołom członkowskim do przestudiowania i zajęcia stanowiska²⁶. Tekst ten spotkał się z ogromnym zainteresowaniem.

Oprócz dialogów na forum światowym dużymi osiągnięciami mogą poszczycić się dialogi anglikańsko-luterkańskie prowadzone na płaszczyznach krajowych bądź regionalnych. Do wzajemnego uznania apostołskości i katolickości Kościoła anglikańskiego i luterkańskiego, a także udzielanych sakramentów i sprawowanych urzędów, doprowadziły w 1982 roku rozmowy trzech lute-

²³ *Bericht der von der Lambeth-Konferenz und dem Lutherischen Weltbund autorisierten Gespräche 1970-1972 („Pullach-Bericht“)*, w: H. MEYER, H.J. URBAN, L. VISCHER (red.), *Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene, Bd. 1, 1931-1982*, Paderborn/Frankfurt M. 1983, 54nn.

²⁴ *Bericht der Gemeinsamen Anglikanisch/Lutherischen Arbeitsgruppe 1983*, w: H. Meyer, D. Papandreou, H.J. Urban, L. Vischer, *Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsenstexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene, Bd 2, 1982-1990*, Paderborn/Frankfurt M. 1992, 50nn.

²⁵ *Bericht der Anglikanisch-Lutherischen Konsultation über Episkope 1987 („Niagara-Bericht“)*, w: j.w. 62nn.

²⁶ Opublikowano je w roku następnym: Anglican-Lutheran International Commission, *The Diaconate as Ecumenical Opportunity*, London 1996.

rańskich Kościołów w USA z Episkopalnym Kościołem w USA. Między tymi Kościołami istnieje możliwość interkomunii, jak i koncelebracji – zwłaszcza przy ordynacji i święceniach biskupich. Porozumienie to zaakceptowali już w 1996 roku biskupi Kościoła Episkopalnego i Ewangelicko-Luterańskiego w USA (powstałego pod koniec lat osiemdziesiątych przez połączenie trzech Kościołów luterańskich), potrzebna była jeszcze aprobaty synodów obu Kościołów. Synod Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Ameryce opowiedział się w 1999 roku za pełną wspólnotą kościelną z tamtejszym Kościołem Episkopalnym. Ten ostatni podjął podobną uchwałę w 2000 roku. Oficjalne wprowadzenie w życie porozumienia (wspólnota ambony i ołtarza) nastąpiło 6 stycznia 2001 roku podczas wspólnego nabożeństwa komunijnego²⁷ Przez wprowadzenie wspólnoty ambony i ołtarza duchowni luterańscy mogą otaczać opieką duszpasterską parafie episkopalne, i *vice versa*. Wejście w życie tego porozumienia oznacza rozwiązanie jednej z najbardziej drażliwych kwestii w stosunkach międzykościelnych, mianowicie uznania przez Kościół z sukcesją apostołską (Kościół Episkopalny) ordynacji udzielanej w Kościele, którego biskupi takiej sukcesji nie posiadają (Kościół Ewangelicko-Luterański w Ameryce)²⁸. Podobne porozumienie wyrażające zgodę na wspólnotę eucharystyczną istnieje między Kościołem Anglikańskim Kanady a tamtejszym Kościołem Ewangelicko-Luterańskim – tzw. *Deklaracja z Waterloo* (1998).

Kościół anglikański z Wielkiej Brytanii i Irlandii mniej więcej w tym samym czasie podjęły dialog z Kościołem Ewangelickim w Niemczech (EKD), w strukturze swej zrzeszającym Kościoły tradycji luterańskiej, reformowanej i ewangelicko-unijnej. Rezultatem kilkuletnich rozmów było przyjęcie *Wspólnej Deklaracji z Miśni* (1988), która wskutek dalej istniejących różnic w rozumieniu historycznej sukcesji biskupiej nie wprowadziła wprawdzie pełnej wspólnoty kościelnej, lecz pozwalała na wzajemne dopuszczanie do stołu Pańskiego (tzw. gościnność eucharystyczna)²⁹

Na uwagę zasługuje również wspólnota kościelna zawarta między Kościołami anglikańskimi z Wielkiej Brytanii i Irlandii a Kościołami luterańskimi Skandynawii (Szwecja, Norwegia, Finlandia, Islandia) i krajów nadbałtyckich (Litwa, Estonia), będącymi w posiadaniu tzw. sukcesji apostołskiej. Rozmowy prowadzone w latach 1989-1992 zakończone zostały ogłoszeniem *Wspólnej Deklaracji z Porvoo* (1996)³⁰ Zaś brytyjskie i irlandzkie Kościoły anglikańskie wypracowały wspólnie z francuskimi Kościołami luterańskimi i reformowanymi tzw. *Deklaracje z Reuilly* (1999).

²⁷ Por. SiDE 17(2001)1, 154.

²⁸ Por. G. GABMANN, *Anglican-Lutheran Convergence and the Anticipation of Full Communion*, „Journal of Ecumenical Studies” 34(1997)1, 1-12.

²⁹ Szerzej na temat dialogów ekumenicznych pisze K. KARSKI, *Protestanci a ekumenizm*, Warszawa 2001, 67-117.

³⁰ Polski przekład: SiDE 15(1999)2, 103-133.

Dla rozwoju dobrych relacji ekumenicznych na forum światowym powołano w 1998 roku Grupę Roboczą złożoną z przedstawicieli Światowej Federacji Luterńskiej i Anglikańskiej Wspólnoty Kościelnej. Jej pierwsze posiedzenie miało miejsce w USA (Wirginia, 2000), drugie w Islandii (Skalholt, 2001)³¹

5.2. Dialog anglikańsko-reformowany

Anglikańsko-reformowany dialog na płaszczyźnie światowej rozpoczął się w 1978 roku i już w 1984 roku przedłożono sprawozdanie pt.: „Boże panowanie a nasza jedność” (*God's Reign and Our Unity*). Do prehistorii tego dialogu należą liczne próby pojednania Kościoła Anglii z prezbiteriańskim Kościołem Szwecji, wieloletnia współpraca w ramach Światowej Rady Kościołów, a przede wszystkim praca różnych komisji na lokalnej płaszczyźnie w wielu częściach świata. Lokalne porozumienia doprowadziły m.in. do unii w Indiach Południowych, Pakistanie i Bangladeszu. Tematycznie powyższy dokument mieści się w granicach nakreślonych przez uzgodnienie z Limy (1982). Celem ma być pełna integracja episkopalnych i prezbiterialnych elementów w jednej wspólnej strukturze kościelnego posługiwania. Pozostaje jednak jeszcze wiele szczegółowych problemów, które muszą wpiery zostać rozwiązane na płaszczyźnie lokalnych i międzynarodowych, bilateralnych i multilateralnych uzgodnień³².

Do poważnych trudności na drodze do zjednoczenia anglikańsko-reformowanego należą odmienne spojrzenia na podstawowe teksty wyznaniowe, formy posług kościelnych, liturgię, rolę biskupa, a przede wszystkim obustronna obawa przed utratą własnej wyznaniowej tożsamości. Od roku 1984 dialog anglikańsko-reformowany na forum światowym nie był kontynuowany³³

5.3. Lokalne unie

Spotkanie w Tranquebar (1919) dało impuls do wprowadzenia jedności między reformacyjnymi Kościołami w Indiach Południowych. Stopniowo tworzona unia między prezbiterianami i kongregacjonalistami, Anglikańską Prowincją Kościelną w Indiach oraz tamtejszym Kościołem metodystycznym doprowadziła ostatecznie do utworzenia Zjednoczonego Kościoła Indii Południowych. Wstępnie uznano wzajemnie istniejące urzędy duchowne, jednakże wszystkie nowe miały być przekazywane przez nałożenie biskupich rąk, by w ten sposób przywrócić sukcesję apostołską. W samej Anglii ten model jedności zostawał jednak przez wiele lat odrzucany przez anglikokatolików (*High Church*).

Późniejsze unie Kościołów w Indiach Północnych oraz Pakistanie (obydwie zawarte w 1970 r.) powstały na gruncie pojedynczego nabożeństwa, w czasie którego mający ordynację biskupią i nie mający jej wzajemnie nakła-

³¹ Zob. SiDE 17(2001)2, 107nn.

³² J. LÜTTICKEN, *dz. cyt.*, 228n.

³³ K. KARSKI, *Protestanci a ekumenizm*, 111n.

dali sobie ręce. Intencją anglikańskich biskupów było udzielenie biskupiej ordynacji tym, którzy jej nie posiadali. Ten model unii znajdował uznanie kościołów członkowskich *Anglican Communion*.

Na gruncie przyjęcia urzędu biskupiego także w samej Anglii od dawna prowadzone są rozmowy między Kościołem anglikańskim a Kościołami „wolnymi”. Najpomyślniej rozwijają się rozmowy z metodystami, którzy wyodrębnił się z Kościoła anglikańskiego³⁴.

5.4. Anglikanizm a Kościoły prawosławne

Anglikanie nawiązali pierwsze kontakty ekumeniczne z Kościołem prawosławnym już w XVII wieku. Do historii przeszła wymiana listów z 1617 roku między abpem Canterbury a patriarchą Aleksandrii. W XVIII wieku miało miejsce spotkanie doktrynalne prawosławnych z grupą *Non-Jurors*, której członkowie przyjęli niektóre prawdy ortodoksyjnego nauczania, mieli jednak wątpliwości odnośnie do kultu Maryi i świętych. Także tzw. ruch oksfordzki znalazł oddźwięk w prawosławiu.

W 1862 roku w Protestantckim Episkopalnym Kościele w USA powstał komitet rusko-grecki, z którego wyłonił się Zjednoczony Kościół Anglikańsko-Prawosławny (*Anglican Orthodox Church Union*).

Konferencja w Lambeth w 1908 roku udzieliła zezwolenia na interkomunię z prawosławnymi. Delegacja Kościoła prawosławnego obecna na konferencji w Lambeth w 1920 roku odrzuciła jednak możliwość interkomunii, uznała natomiast ważność chrztu św. udzielanego w Kościele anglikańskim. Także skierowany do Kościoła prawosławnego dokument, w którym Kościół anglikański wyjaśnił własną doktrynę dotyczącą wiary, Pisma Świętego, *Credo*, nauki o Duchu Świętym, sakramentologii oraz zwyczajów kościelnych nie skłonił prawosławia do uznania apostolskości Kościoła anglikańskiego. Decyzję pozostawiono poszczególnym autokefaliom. Spektakularnym wydarzeniem w stosunkach anglikańsko-prawosławnych pozostaje po dziś dzień uznanie w latach 1922-1936 ważności święceń anglikańskich przez niektóre Kościoły prawosławne: Konstantynopol, Aleksandria, Jerozolima, Cypr, Rumunia.

Dla stosunków anglikańsko-prawosławnych znaczące były wizyty arcybiskupów Canterbury G. Fischera i M. Ramseya u patriarchy Atenagorasa w Konstantynopolu (1960 i 1962). Przygotowały one grunt do podjęcia nowych dialogów doktrynalnych. III Ogólnoprawosławna Konferencja na wyspie Rodos (1964) uchwaliła utworzenie komisji do dialogu z anglikanami. W 1973 roku powstała Anglikańsko-Prawosławna Komisja Doktrynalna, która po trzyletniej pracy przyjęła tzw. *Deklarację Moskiewską*. Zawiera ona wspólne wypowiedzi na temat poznania Boga, Pisma i Tradycji, Kościoła, autorytetu soborów, epiklezy i *Filioque*. Konferencja Biskupów w Lambeth w 1978 roku wypowie-

³⁴ Zob. K. KARSKI, j.w. 224-227; TENŻE, *Anglikanizm*, SiDE 7(1989)3-4, 64n.

działa się za skreśleniem *Filioque* z *Credo nicejskiego*. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych dialog został zakłócony dopuszczeniem przez niektóre Kościoły anglikańskie kobiet do urzędu duchownego. Podczas nadzwyczajnego posiedzenia Anglikańsko-Prawosławnej Komisji Doktrynalnej (1978) przedstawiciele prawosławia zagrozili, że tego typu praktyki będą miały negatywny wpływ na uznanie święceń anglikańskich. Nieporozumienia te spowodowały przerwę w dialogu. Potem jednak przystąpiono znów do pracy. Jej rezultatem była tzw. *Deklaracja Dublińska* (1984)³⁵ Dokument ten jest wyrazem porozumienia dotyczącego misterium Kościoła, Trójcy Świętej, modlitwy, świętości i kultu. W 1987 roku patriarcha ekumeniczny Dymitrios I odwiedził arcybiskupa Canterbury R. Runciego, wydano przy tej okazji wspólny komunikat³⁶. W ostatnich latach relacje anglikańsko-prawosławne blokuje praktyka ordynacji kobiet, która dla całego prawosławia jest nie do przyjęcia.

5.6. Anglikanizm a Kościoły starokatolickie

Wkrótce po utworzeniu swoich pierwszych diecezji starokatolicy, zwłaszcza z Niemiec i Szwajcarii, dążyli do sakramentalnej wspólnoty z Kościołem anglikańskim. Konferencja w Lambeth w 1878 roku zajęła zyczliwą postawę wobec starokatolików. W odpowiedzi Kościół starokatolicki w Szwajcarii, jak i w Niemczech, udzielił anglikanom zezwolenia na interkomunię. Uznanie nieprzerwanej sukcesji apostołskiej w Kościele anglikańskim przez arcybiskupa Utrechtu, zatwierdzone w Bernie przez konferencję starokatolickiego episkopatu, stało się podstawą unii między obu Kościołami, którą przyjęła Konferencja w Lambeth w 1930 roku Komisja bilateralna wyjaśniła w Bonn (1931), że interkomunia wymaga uznania katolickości obu Kościołów i ważności sprawowanych sakramentów, nie wymaga zaś przyjęcia wszystkich teologicznych poglądów i praktyk. Konsekwencją układu z Bonn jest regularny udział starokatolickich biskupów w anglikańskich święceniach biskupich (i na odwrót).

W ostatnich latach stosunki anglikańsko-starokatolickie obciąża opcja Kościoła anglikańskiego w kierunku unii z nieepiskopalnymi Kościołami „wolnymi”³⁷

5.7. Anglikanizm a Kościół rzymskokatolicki

Elżbietańskie ustawy odmówiły katolikom w Anglii cywilnych praw i w szczególności sposób zdeterminowały sytuację ekumeniczną w następnych stule-

³⁵ Zob. M. KOZŁOWSKI, *Historia dialogu anglikańsko-prawosławnego*, SiDE 1(1983)3, 29-45; *Uzgodniona Deklaracja Dublińska Wspólnej Komisji Doktrynalnej Anglikańsko-Prawosławnej*, SiDE 3(1985)3-4, 86-113; K. KARSKI, *Anglikanizm*, 65.

³⁶ Opublikowany w „One in Christ” 1(1988)92-94.

³⁷ J. LÜTTICKEN, *dz. cyt.*, 233-237.

ciach. Pierwsze próby nawiązania kontaktów zaistniały dopiero pod koniec XVIII wieku i na początku XIX wieku, kiedy nowe ustawy parlamentu angielskiego przyczyniły się do prawnego i faktycznego położenia katolików w Anglii. Także ruch oksfordzki i liczne konwersje na katolicyzm, zwłaszcza wśród inteligencji, formowały w Kościele anglikańskim klimat dialogu i chęć zbliżenia się do katolicyzmu.

W 1838 roku Ambroży Filip de Lisie, świecki katolik nawrócony z anglikanizmu, rzucił hasło pojednania Kościoła anglikańskiego z Kościołem rzymskokatolickim. W tym celu założył początkowo Towarzystwo Powszechnej Modlitwy o Nawrócenie Anglii, a następnie Towarzystwo do Spraw Krzewienia Jedności Chrześcijańskiej (1857). Po upadku tych inicjatyw dalszą działalność zjednoczeniową podjął wspólnie z francuskim księdzem F. Portalem anglikatolicki lord Halifax. Ich rozmowy napotykały na wiele przeszkód, wśród których jedną z zasadniczych była wydana wówczas bulla Leona XIII *Apostolicae curae* (1896), nie uznająca ważności święceń anglikańskich. Halifax i Portal nie zaprzestali jednak działalności ekumenicznej. Pod patronatem kard. Merciera organizowali w latach 1921-1926 spotkania teologów anglikańskich i katolickich w Mechelen. Kontakty zostały przerwane z powodu śmierci Merciera i Portalu (1926) i w związku z encykliką *Mortalium animos* (1928), która zabraniała katolikom udziału w rozmowach ekumenicznych. Rozmowy z Mechelen (Malines) jako pierwszy od czasów Reformacji ekumeniczny dialog anglikanów z Kościołem rzymskokatolickim pozostały jednak na wiele lat znakiem ekumenicznej nadziei.

Dopiero pod koniec lat czterdziestych zaczęto ponownie szukać możliwości wzajemnych reprezentatywnych kontaktów. Szczególne znaczenie miała wizyta abpa Canterbury G. Fischera u nowo wybranego papieża Jana XXIII (1960). Inicjatywą Kościoła katolickiego było zaproszenie w charakterze obserwatorów delegatów Kościoła anglikańskiego na Sobór Watykański II. Po Soborze abp A.M. Ramsey złożył wizytę papieżowi Pawłowi VI, którą uważa się za początek oficjalnych kontaktów. Zapowiedziano utworzenie komisji, która miała przygotować katolicko-anglikański dialog. Pierwszym wynikiem spotkań komisji przygotowującej oficjalny dialog był Raport z Malty (1968)³⁸.

Od 1969 roku rozpoczęła dialog teologiczny Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicka (ARCIC), która pracowała nad trzema wielkimi tematami: Eucharystią, urzędem duchownym i ordynacją oraz władzą w Kościele. Powstało kilka dokumentów: Deklaracja nt. Eucharystii (Windsor 1971) i Deklaracja „Kapłaństwo służebne i ordynacja” (Canterbury 1973) oraz wyjaśnienia do obydwu dokumentów (Salisbury 1979), dwie Deklaracje „Władza w Kościele” (Wenecja 1976, Windsor 1981) oraz wyjaśnienia do nich (Windsor

³⁸ Tego dokumentu nie należy mylić ze słynnym pierwszym dokumentem dialogu luterancko-rzymskokatolickiego noszącego tytuł *Ewangelia u Kościół*, który także nazywa się *Raportem z Malty* (1972).

1981)³⁹ Prace Komisji ARCIC zakończył „Raport końcowy” (*The Final Report*) opublikowany w 1982 roku⁴⁰. Tego samego roku wizyta Jana Pawła II w Canterbury otworzyła następną fazę oficjalnego dialogu obu Kościołów. Została powołana nowa komisja – ARCIC II, która w dalszym ciągu miała badać różnice dzielące obydwaj Kościoły i wskazywać drogi ich przezwyciężenia⁴¹

ARCIC II opublikowała Deklarację „Zbawienie a Kościół” (1986)⁴², „Kościół jako wspólnota (Dublin 1990), „Życie w Chrystusie: moralność, wspólnota i Kościół” (1993)⁴³, „Dar autorytetu. Autorytet w Kościele III” (Londyn 1999).

Z inicjatywy kard. Edwarda Cassidy'ego i abpa George'a Carey'a doszło w maju 2000 roku w Mississauga (Kanada) do spotkania biskupów katolickich i anglikańskich z 13 krajów, w których oba wyznania są dobrze reprezentowane. W opublikowanym oświadczeniu biskupi stwierdzili, że nadszedł czas, aby najwyżsi reprezentanci obu wspólnot podpisali Wspólną Deklarację Porozumienia (*Joint Declaration of Agreement*). Porozumienie to winno zawierać: wspólny cel widzialnej jedności; potwierdzenie konsensu osiągniętego już w sprawach dotyczących wiary oraz nowe zobowiązanie do dzielenia wspólnego życia i świadectwa. Zaproponowano, aby nad przygotowaniem tego porozumienia czuwała Wspólna Komisja ds. Jedności, która winna również zadbać o recepcję porozumień osiągniętych w ramach prac ARCIC. Biskupi stwierdzili, że anglikanie i katolicy zmierzają do urzeczywistnienia pełnej i widzialnej jedności przejawiającej się w eucharystycznej wspólnotcie Kościoła⁴⁴

³⁹ Zob. polskie przekłady: *Deklaracja katolicko-anglikańska na temat Eucharystii* (Windsor 1971), „Zeszyty Naukowe KUL”, 4(1979)55-65; *Kapłaństwo służebne i święcenia. Wspólna deklaracja dotycząca nauki o kapłaństwie służebnym, opracowana przez Międzynarodową Komisję Anglikańsko-Rzymskokatolicką* (Canterbury 1973), BE, nr 11, 17-24; *Władza w Kościele. Oświadczenie Międzynarodowej Komisji Anglikańsko-Rzymskokatolickiej* (Wenecja 1976), „Życie i Myśl”, 6(1977)102-112.

⁴⁰ Zob. *Katolicka odpowiedź na „Raport końcowy” Międzynarodowej Komisji Anglikańsko-Rzymskokatolickiej*, OsRomPol 1992, nr 7, 51-54.

⁴¹ K. DOROSZEWSKI, *Papież Jan Paweł VI w Katedrze w Canterbury*, SiDE 1(1983)1, 39-46; P. Oestreicher, *Ekumenizm w Wielkiej Brytanii*, SiDE 5(1987)2, 78-84; A. SKOWRONEK, *Tajemnica – ofiara – obecność. Eucharystia w dialogu anglikańsko-katolickim*, SiDE 5(1987)3, 24-35; J. JARCO, *Ekumenizm w Anglii*, BE 11(1982)1, 30-54; S.C. NAPIÓRKOWSKI, *Wprowadzenie w problematykę dialogu anglikańsko-rzymskokatolickiego*, RT 41(1994)7, 121-123.

⁴² Polski przekład: SiDE 5(1987)3, 60-72.

⁴³ Polski przekład: SiDE 11(1995)1, 71-99.

⁴⁴ Zob. szerzej K. KARSKI, *Dialogi dwustronne Kościoła rzymskokatolickiego*, SiDE 18(2002)1, 27-32.

Historisch-theologische Grundlagen für eine Öffnung der anglikanischen Kirche für den ökumenischen Dialog

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt das Thema in fünf Schritten: die Genese und die Entwicklung der anglikanischen Kirche, in der die künftige Spaltung, das Schisma wie auch der Einfluß der Reformation angedeutet sind (1); die Strukturen der Gemeinschaft der Anglikanischen Kirchen (2); die anglikanische Theologie – ihre Prinzipien, Quellen und die doktrinär-liturgische Hauptströmungen (3); die anglikanische Erfahrung der Einheit, insbesondere Einheit in Verschiedenheit, *Comprehensiveness*, das Bischofsamt und das *Chicago-Lambeth Quadrilateral* (4); der ökumenische Dialog auf anglikanisch-lutherische, anglikanisch-reformierter, anglikanisch-orthodoxe, anglikanisch-alkatholische und anglikanisch-römischkatholische Ebene (5).